

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

LIBRARY

AUG 15 1951

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Nas

jezik

НАШ ЈЕЗИК

nov. ser.

НОВА СЕРИЈА

КЊ. II св. 3-4

БЕОГРАД
1950

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. А. Белић: Језичка критика	71
2. М. Стевановић: О неким питањима савременог књижевног језика	76
3. С. Машић: Порекло неких личних имена наших	94
4. Ј. Вуковић: Поводом језичких објашњења уз другу књигу Вукових песама	98
5. П. Ивић: Још један пример са <i>и</i> на месту старог <i>јаШа</i> у нашем књижевном језику екавског наречја	117
6. С. Машић: „Која смрт храни, другој не да“	125
7. Из живота речи: Мозољ, мосур, мрсољ и сл.	127
8. Терминологије и терминолошка питања: „Смрека — крека — боровица“ и „смрча — оморика — смрека“	140
9. Језичке поуке	148

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радослав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД, 1950

ПОВОДОМ ЈЕЗИЧКИХ ОБЈАШЊЕЊА УЗ ДРУГУ КЊИГУ ВУКОВИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА

Тумачена речи и израза што се објављују уз књиге чији је речник обојен покрајинском речничком грађом поодавно изазивају потребу да се тај рад подвргава критици, да се о њему дискутује ради бољег и свестранијег упознавања речничког богатства у нашем народном језику. Многа наша класична дела — народне песме и приповетке, Горски вијенац, приповедачка дела наших реалиста, изискују брижљиво тумачење речи, упознавање њихових локалних значења. Чешће се то чини површно, без довољно припреме, без испитивања речничке грађе у говорима одакле су писци уносили поједине речи. — одакле су оне улазиле у писани текст. На чак и бољим тумачима речничке грађе и коментаторима текста не полази увек за руком да дају беспрекорна објашњења речи и израза — и оним најбољим се потврдају грубе грешке, тако да нехотично искривљују текст, место да га објасне, учине приступачнијим.

За оне који овај посао раде без смисла, неспремни, не удубљујући се у ствари, немајући пред собом чак ни Вуков речник, да прво ту погледају шта би која реч, нађена у тексту, могла значити — карактеристичан је начин на који су понекад тумачене извесне речи из Горског вијенца (како су понекад и понеке стихове наши људи преводили на стране језике) или из народне песме. Неразумевање речи у Горском вијенцу доводило је и догле да у познатом стиху . . . да пас пасу додијек кавује . . . понеки схвате реч *nâc* као *nâc*, а не *појас* — и наши људи, не само страпци. Или, у једној књизи пре рата могли смо читати реч *јаглуk* протумачену речју *прслук*. Како

је себи могао познавалац лирских народних несама претставити песничку слику у стиховима:

Ако бих те у јаглуке везла,
јагљук иде од руке до руке —

тешко је замислити.

Неприступачност доброг дела речничке грађе у понеким делима наше књижевности за многе људе са територије удаљеније од оне где су дела настала очитује се врло често баш у тумачењима која се уз текст објављују. То показује и колико је потребно занимати се питањима да се такви текстови учине разумљивим за шире кругове читалаца у разним областима наше језичке целине. Кад погрешна тумачења речи налазимо и код људи који су и по својој стручној спреми позванији да коментаришу текстове, онда можемо увидети колико то и није лак посао. — колико је то рад који тражи стрљивост и све дубље и шире упознавање нашег народног језика.

И за речи које имамо у нашим речницима, почевши од Вукова, није довољно увек одређивати значења ослањајући се на саме речнике. Речи се у живом језику народних говора нијансирају, јављају у значењима у којима их нису досад ухватили лексикографи, мењају своја извесна значења — итд. — зато их је понекад врло тешко ухватити и разумети у значењима у којима их у датом моменту да народни песник или који писац. Због тога ћемо често у речницима непознатих и мање познатих народних речи уз коментарисана дела наћи за поједину реч одређено значење у коме се она може појавити, у коме је обележена у речницима, али јој то значење у тумаченом тексту не одговара.

Затим, више пута је мања рада на коментарисању текста и у томе што се разна објашњавања у вези с текстом и одређивање самог значења речи не дају систематски, што се и једно и друго даје непрецизно и често неразумљиво — тако да би и тумачењима речи и објашњењима разних појмова требало дати поновно тумачење.

Да би се рад ове врсте темељитије обављао и чинио извесна наша класична дела што приступачнијим за широку публику, — и да би се уопште стварао већи интерес за тумачење речи и израза, позабавићемо се тумачењем понеких досад

тумачених речи и израза, — желећи у исто време да и друге поттакнемо на овај, мислимо, потребан и користан посао. Такав посао, ако он буде успешно рађен, како бисмо желели, биће од не мале користи и нашим лексикографима, који данас стоје пред великим задацима рада на речницима књижевног и народног језика. У исцрпнијим тумачењима мање познатих речи, ако она буду добра, биће увек нове грађе за употпуњавање речника нашег народног језика.

За ову прилику узећемо из књиге Драгутина Костића: Тумачења друге књиге народних пјесама Вука Ст. Караџића (издање Државне штампарије, Београд 1937 год.) низ протумачених речи и израза којима је потребно правилно тумачење или за које нам се чини да им тумачење треба употпунити. Баш ту ћемо наићи на примере који показују несигурност у одређивању значења појединих речи, олазићемо карактеристичну особину многих речника необичних речи што се дају уз текстове наших писаца.

1. Уз песму Јован и дивски старјешина, осим осталог, стоји у Костићеву тумачењу за глагол *навалити* (са субјектом *сунце*) — *јаче прижећи*: „*навалило*: јаче прижегло“. Тумачење се односи на стихове:

Кад по подне сунце навалило,
Он отиде у пећину к мајци
И донесе срну и кошту,
Да зарани одагнату мајку.

За ово овакво разумевање значења могла се наћи потврда и у Рјечнику Југосл. академије — и вероватно се и на то ослањао Костић дајући стиху: Кад по подне сунце *навалило* горњи смисао. У Рјечнику се баш ови стихови наводе међу примерима где се глаголу *навалити* даје значење: *павати*, *насрнути*, *ударити* (стихови су међу примерима за пренесено значење које одговара овим глаголима).

Међутим тумачи израза који су могли овако одредити значење глаголу *навалити* у овим стиховима нису приметили и нелогичност саме песничке слике: сунце је *навалило* (својом ватром, прижегло) по подне, а тада се Јован враћа својој мајци из лова и доноси вечеру. Ова слика би пре одговарала у доба дана ближе вечери, када већ није време сунцу да „јаче

прижегне“. И то доба стварно одговара замишљеној слици народног песника и по природи ствари које се развијају у његовој машти и по значењу израза сунце *навалило* које се може наћи у нашим говорима. У речничкој грађи коју имам забележену из говора црногорске Херцеговине, од чега много штошта као и овај израз носим са собом у своме сећању из детињства, имам ове речи у значењу које одговара овој песничкој слици како она треба да буде схваћена: *сунце је навалило* — значи поодмакло је од зенита и примиче се западу. Неколико примера:

Сунце бјеше *навалило* и чобани кретаху овце кући, кад сам ја дош(а)о; почео сам доцкан пластити (сијено), сунце већ бијаше *навалило* — било је, сигурно, три сата по подне; одморићемо се док је врућина, па ћемо устати кад *сунце навали*, да оно часом покупимо — и сл.

Као што се види, баш овом значењу сасвим лепо одговара израз у поменутих стиховима. Не само да не значи да је сунце *јаче прижегло* него се израз односи на доба дана када сунце може само *слабије прижећи*. Управо то доба дана може бити ближе вечери него подневном времену, кад би се могло рећи да је сунце *навалило својом жегом, јаче прижегло*. Треба имати у виду да је песму у којој се налазе цитирани стихови забележио Вук у Црној Гори — истина у зони са архаичним облицима, али по речничкој грађи говори Старе Црне Горе и црногорске Херцеговине чине ужу говорну целину наших крајева.

И у другом једном устаљеном изразу глагол *навалити* лексикографима задаје тешкоће. У Рјечнику Југосл. академије међу примерима којима се не „разбира значење“ (где лексикографу није било јасно значење) налазе се стихови:

Но је њима данак *навадио*.

Вријеме је војсци *одлазити*.

Мени је сасвим јасан и овај израз по ономе како сам га често слушао у детињству и како сам сличне изразе забележио у својој речничкој грађи. За доба дана кад ујутру време поодмакне, кад сунце поодмакне од изласка, постоје тамо изрази: *подјутрило се, одјутрило се, сунце је отскочило, дан је навалио*. Уколико би се могла нијансирати ова значења у свести оних који се овим маразима служе, по степену на коме

се налази одмицање времена у току дана. изрази би ишли редом како сам их овде дао. Према томе, значење које Маретић (у РЈА) није могао да „разабере“ одговарало би поодмаклом времену дана ујутру — *данак је навалио* значи; *одмакло је време ујутру и већ је било време војсци да одлази, да путује.*

Маретић није могао за поменути речник „разабрати“ значење глагола *навалити* ни у стиховима:

Пшеница му по пољу полегла.

А на брегу на срп навалила.

Мени не изгледа неухватљиво ни овде значење глагола *навалити*. Пшеница у брегу је (или: нека буде) толико добра, толко је често класје, да изгледа кад се жање као да *сама наваљује на срп*; супротно ономе кад је у брегу, у брду, неродне године, пшеница толико ретка да треба клас по клас хватати, Мени је познат израз *наваљује трава на косу* — кад је реч о трави густој да је коса тешко савлађује. У томе смислу треба разумети израз у овим досад непротумаченим стиховима.

2. У истој књизи тумачења није добро одређено ни значење израза *све на голо* у стиховима поменуће песме:

Из свијета срете ћириције

И пред њима ћирицију Рада,

Ђе ћерају шездесет товарах

Све на голо вина и шенице . . .

Код Костића стоји тумачење: „*Све на голо*: све на „голо“ око, од ока, без мерења и процењивања, заједно, укупно узето“. Није ми јасно где се могла наћи потврда за овакво тумачење израза, или је и само тумачење дато „од ока“, по неком припчеву сопственом наслањању на изразе у сећању. Ово тумачење ће, без какве сигурније потврде, свакоме остати неразумљиво, и њим се неће ништа учинити да се стихови приближе данашњем читаоцу. У Академијину Рјечнику, у коме видимо забележене и ове стихове, наћи ћемо сигурнији основац за тумачење ове речи (код речи *идголо* — у Рјечнику се претпоставља овај акценат — и стварно је такав)¹⁾, и чудо

¹⁾ Види: Српски дијалектолошки зборник Српске академије наука, књ. X, стр. 391.

што је Костић ово тумачење мимоишао. У Рјечнику се каже: *згоља (?) са свијем, без изузетка*. Поред поменутог примера тамо се налазе још и стихови: Шћепан узе проше и дукате и *наголо* крупне талијере. То се тумачење даје и Љубишиним реченицама: Јер су бивали *наголо* црквени кметови; — и Бокези су *наголо* Срби; затим једном примеру (сви су *наголо* једнаци) А. Јовићевића. У ствари, сви ови примери показују да прилог *наголо* може значити: 1) *само* и 2) *сасвим, без изузетка*. У горњим стиховима *наголо* значи *само*: терају шездесет товара — само вина и шпенице (без чега другог). Реч је, дакле, само о вину и шпеници у товарима. У изразу: *сви су наголо једнаци* јасно је значење прилога *наголо* — *без изузетка*.

Тумачење које се даје овој речи у Академијину Рјечнику може се потврдити и изразима који се чују у нашим крајевима. Ја сам много слушао у планинском крају, где није било обично да се троши само кукурузно брашно: *једе кукурузан љеб наголо* (то значи — *једе само кукурузни хлеб*); или: *немам ни мало јечмена брашна, но морам трошити кукурузно наголо: ово бијело брашно је неспоро* (брзо се троши) кад га чоек једе *наголо* (то значи кад нема још и каквог другог брашна — јечменог и кукурузног).

3. Из тумачења које се односи на стихове исте песме:

Кад се бјеше примакнуо близу,
Ного пару муштулуци греду,
Који први на муштулук дође,
Њима хате неседлане даје. —

читалац може стећи мишљење да реч *муштулук* може значити и гласника који доноси добру вест. Костић: „*гласник* који први јави добру вест: и сама добра вест“ (првим тумачењем упућује на други од наведена четири стиха, а другим на трећи стих). На такво тумачење је могао навести израз *муштулуци греду*, али не треба ствар тако схватити. Ту немамо ништа друго него израз у значењу: *вести, добре вести иду; добри гласови иду*. Тумачење ове речи и примери који су наведени у Академијину Рјечнику јасно обележавају значења која треба дати речима у овим стиховима. Тамо стоји: *муштулук: добар глас; дар гласоноши за добар глас*. Као примери се на-

воде: Глас допаде владику Данила, *муштулук* ти драги госпо-
даре; и: Вам добри гласови а *муштулук* мени (И. Мрнавић).
Први пример јасно показује прво значење: муштудук ти —
добар ти глас, добра ти вест, а други пример одговара другом
значењу: (вама доносим добре гласове) — а ви мени дајте му-
штулук — мени дар за добру вест (коју сам донео). Оба ова
значења јасно разабрамо у поменутим стиховима из песме
Јован и дивски старјешина: у другом стиху *муштулуци греду*
значи гласови иду, а у трећем — који први *на муштулук* дође
— значи: који дође *на дар* што га је обавезно дати за добру
вест. Ово друго значење лепо показује стих који следи: *Њима*
лате неседлане даје. Према томе постоје у основи два израза
у којима се реч *муштулук* употребљава: *муштулук носити*
значи: *носити добар глас некоме*, а *ићи на муштулук* — *ићи*
са добром вешћу да се за њу добије дар (сажето *ићи на дар*).
Гласник који доноси добру вест је *муштулугија*.

4. Лексикограф у Рјечнику Југосл. академије није био
сигуран при одређивању значења глагола *преумити* у стихо-
вима из песме Сестра Леке Капетана (и у још једном примеру
новије прозе). Тамо се каже за глагол *преумити* под 2 (друго
значење, а прво је *променити мишљење*): „као да је *преварити*
се: само у примјерима: Камо намет, ти је не имао, а у што си,
брате, преумио? На што си се данас преварио? — Истита
јес(т), ја сам преумио... М. Милићевић“. — У Тумачењима
Костићевим, међутим, читамо (стр. 62): „*Преумио: променити*
мишљење (раније о свом и њеном царском господству“... (у-
пућује на даље стихове — прим. Ј. В.), коме није дорасло
војводство ових просилаца“. — Сасвим је неосновано било у
овом смислу протумачити израз. Ништа у песми не даје основа
да би се могло претпоставити како је народни песник имао
на уму неко раније Лекино мишљење о војводама (конкретно
овде о Краљевићу Марку). Горда девојка, како то лепо њене
речи кажу, не омаловажава Краљевића Марка зато што је он
нискога рода и као такав недорастао царском пореклу и го-
сподству којим се она могла поносити. За мишљење о Марку
одлучујуће је то што је „*Марко турска придворица, са Турцима*
бије и сијече, ни ће имат' гроба ни укопа, ни ће с' Марку
гроба опојати“ — а тек кад је о Милошу реч, говориће о по-

реклу, и за Рељу ће рећи: „Што ти, брате, Рељу не упита, од кога је ђела и кољена...“

Уствари, тумачење глагола *преумити* дато у Академијину Рјечнику упутиће нас на прави пут да разумемо смисао стихова. Ја бих одредио значење стиха са глаголом *преумити* у овом случају управо овако: *на што си мислио кад се ниси сетио онога што треба да знаш, да ти је познато; на што ти је отишла мисао* (кад није на оно што треба да знаш, о чему у даном тренутку треба да мислиш). Следећи стих употпуњава мисао: *На што си се данас преварио — шта је то скренуло твоју мисао да се превариш, а не мислиш како би требало да мислиш*. На овакво тумачење упућује једно од значења глаг. *преумити* у коме сам га ја могао често слушати од детињства и у коме ће га лако разумети људи из херцеговачких крајева, где је ову песму и научио Тешан Подруговић. У овим крајевима *преумити* значи управо што и *сметнути с ума, моментално заборавити*. Значи: *испустити из сећања, из свести* (само за моменат) оно што је иначе у сећању, (у свести) врло живо, што се не може сасвим заборавити. И овом значењу сасвим добро одговара ова реч у горњим стиховима. Рећи ће се напр.:

на што мене (мени) мисао оде, *преумих* нешто, а знао сам ја то; мислила сам ја да те зовнем на каву, па *преумих* нешто, сметаше ме ова ђеца; знам га ја добро, али човек *преуми*, па не могу да му се ми имена сјетим — и сл.

По својој прилици, Милетићевићев израз забележен у *РЈА* одговара овом значењу глагола *преумити*. Према томе, претпостављено значење у *РЈА* може се у основи примити и прецизирати у овом смислу на који нас упућују показани примери из говорног језика.

5. Кад се уз стихове из песме Змија младожења:

Пише вино три бијела дана,
Док се рујна донашине вина,
Докле виноце уљезе у лице
А ракија остаје говорити;
Узмучи се краље од Будима,
Посаде га даре од Придрена,
Па је њему био беседно...

за израз *узмучи се* каже: „краљ, ронен најзад да „помене“, да

почне говор просилачки, боји се да не увреди њиме цара, па замуцкује“ — није уствари речено ништа што би ове стихове, овај израз посебно приближило читаоцу. Песничка слика момента ни за длаку не постаје јаснија, — напротив, читалац ће добити слику друкчију, и то много слабију од оне коју је имао песник-народни певач у свести уметничког стварања у овим моментима. Овде се може произвољним тумачењем дати појам *замуцкивања* у вези с глаголом *узмучити се*. *Узмучити се* овде треба схватити у оном најобичнијем значењу које му је Вук дао у Рјечнику (*узмучити се... unruhig werden*) — значи управо давати видне знаке узнемирености, покретима, ходањем и сл. *Узмучи се* краље од Будима, познаде га царе од Призрена. па је њему тихо бесједио — треба тумачити: краљ се у одлучном моменту, кад треба да проговори, да проси девојку, узнемирио, одавао је на неки начин (песник ће каже како) узнемиреност; ово је цар приметио (на то се односи израз *познаде га* — виде га узнемирена и погоди његову жељу да говори) и да би му олакшао моменат, да би га охрабрио, пита га:

А Бога ти, краље од Будима!

Што је тебе, каква је невоља,

Те си ми се тако узмучио?

У овом случају је требало тумачити израз *познаде га*, што је у моменту добило значење *познаде његово расположење, узбуђење* — и онда је све јасно, израз *узмучи га* остаје просто разумљив.

6. У стиху: Да ме жива моја жеља мине — из песме Предраг и Ненад може се схватити као што је Костић схватио у тумачењима: „да ми се испуни (прође ме) жеља док сам жив“. Али је много вероватније за онога ко је ближе говорима у којима се уобличавала ова народна песма да је овде посреди израз *жива жеља*. Ово је устаљен израз у многим говорима, и пре ће овде бити епитетска употреба придева за појачано значење *жеље* (горљива, неодољива жеља, која јунаку не да мира). Не смета што је у стиху устаљен израз *жива жеља* раздвојен заменицом *моја* — ради ритма, то је морало бити учињено. На крају, кад се последњи пут овај израз даје у песми као епско понављање: Вала Богу, кад сам те видио, *те ме жива*

моја жеља мину — у самом моменту, зато што хајдук изговара речи пред смрт, може се изразу дати и значење које му је Костић дао.

7. Кад се глагол *расковати* у познатим стиховима:

Није бабо расковао благо
 На нацаке ни на буздоване,
 Ни на сабље ни на бојна кошља,
 Ни добријем коњма на ратове;
 Већ је бабо потропио благо
 На три славна српска манастира...

протумачи глаголом *потрошити*, онда тумач опет оставља утисак слабења песничке слике у оваквом упрошћавању песничких израза, — остаје утисак и непрецизности, непотпуно, и лингвистички и стилистички, датог објашњења. Ако је потребно разгледати и репродуковати песникову замисао у овој поетској комбинацији слика, онда *расковати* треба објаснити у метафорско-метонимском значењу: није метал из кога се састоји благо (седам кула блага) дат на предмете оружја и украса јуначкога, тако да би изгледало као да је благо „расковано“. У том смислу, наравно, и добија глагол *расковати* значење *потрошити*, али тумачење без потребног објашњења не добија смисао првог тумачења и не каже много.

8. Није добро тумачење глагола: *набрекнути*, *набрекивати*, *набрецивати* (у значењу *викнути*, *викати*, *осећи се*, *осећати*, *продерати се* и сл. на кога) што га је Вук дао у своме Рјечнику према чему се и даље у нашим реченицама тумаче ове речи. Није реч о оном што је главно у значењу ових глагола, него је на рђавој основи заснована веза коју тумачи ових речи налазе са речцом турског порекла *бре*. Ослањајући се на Вука, и Костић је у стиховима:

Викну слуге, набрекну слушкиње:

А ви, слуге, пољу похитајте,

Те сретите пољем господара... (Женидба Максима
 Црнојевића) —

набрекну објаснио са: „викну им „Бре“!“ (Види код Вука: „набрекнути, нем. v. pf. einen mit бре! anfahren“ — и тако код осталих сложених глагола). — Међутим ови глаголи, и сродни са кореном *брек*, немају по постанку (а у многим го-

ворима ни по значењу не могу имати) везе са речцом *бре*. Само овде може бити случајног подударача и по значењу и по сазвучју речи нашег домаћег глаголског корена са турским узвиком, што је Вука и навело да овако протумачи постанак ових глагола са њиховим данашњим значењима. Због гласовне подударности и случајне извесне подударности значења Вуку се то тако могло учинити.

Пошто се не сналазе лако људи у тумачењу речи са кореном *брек* у разним значењима говорног појачаног звука, или у значењима звука уопште, узећемо ове и сродне речи са значењима како сам их ја од раног детињства слушао у свом крају (Шива) и како сам их у фразама бележио за свој дијалектолошки речник. Као обичне речи ове фамилије по заједничком корену и постанку овамо постоје: именица *брека*, глаголи *брекнути* и *бречати*; *бречим* или *бректати*; *бректим*; *избрекнути се* и *избрекивати се*; *набрекнути се* и *набрекивати се*, — *обрекнути се*. Значења свих ових речи у говорима у којима сам их ја бележио односе се на звук само човечјег говора: *брека* значи: срдит, у љутњи изговорен прекор, заповест, гласно изговорена грдња у присутности онога коме је упућена (од његове *бреке* ме увати стра(х); чујем некакву *бреку* у кући, кад тамо — он се распомамио на онау па виче ли, виче). Не би се могла реч у овим крајевима односити на узајамну радњу субјеката или заједничку радњу више субјеката а да се за радњу не претпоставља објекат ван сфере субјектове. Према томе не може се именица односити на сваку вику или ларму, као што би се могло претпоставити по Вукову тумачењу ове речи (вид у Рјечнику: „*брека*, f. *Geschrei*, clamor. cf. (vide) вика [1]“). Исто тако не може се именица односити на какав други звук осим човечјег говора, онако како се ова реч јавља у нашим старим списима (види ВЈА под а: „глас од звона: Хоће се очи обје од бухе, од кокоши црне млијека, фраторског звона *брека*, жуч од змије пешељухе. С. Бобалевић...“). Значења свих глагола од корена ове речи одговарају именици као основној речи: *брекнуће* он понекад и на своју мајку; *избрекује се* на мене, к’о да сам му жена; *бречим* на мене, к’о да сам ја крива; *обрекну се* на мене што не знам ће су волови — итд. — Речи овакве могу бити у вези са лицем

коме се упућује прекор, грдња, — не би било обично, према ономе како се овамо употребљавају, да човек *бречи*, *избрекује се*, *набрекује се* на животињу. Међутим, обрнуто, узвик *бре* у овим крајевима неће се никад (говоримо само о народном говорном језику) употребити тако да се узвик упућује човеку. Из детињства сам слушао овај узвик уз речи које се упућују коњу: *де бре*; — *ајде бре*, а ретко — кад се човек обраћа другој којој животињи. Јасно је, према свему овоме, да у језичком осећању бар извесних крајева у којима су речи овога корена живе у употреби не може бити данас никакве семантичке везе речи *брека*, *брекнути*, *набрекнути се* и сл. са узвиком турскога порекла *бре*.

А ништа нас, осим извесне звучне подударности, не упућује на то да су и у устима народног певача ове речи биле са друкчијим осећањем њихова значења. Нарочито кад се тиче стихова у песми Женидба Максима Црнојевића. Иако су се на источнијем нашем терену у језичком осећању семантички могле везати речи нашег старог корена *брек* (*врак-*) са позајмљеним турским узвиком *бре*, чудно је да Вук њихово значење није добро осетио.

Доцнији наши лексикографи и тумачи речи нису приметили да је још Даничић, с потпуним правом, осетио неоснованост Вуковог семантичког везивања глагола *набрекнути* (и сродних) са речцом *бре*. У Академијину Рјечнику, тумачећи речи *брекати се*, *брекнути*, *брецати* и *бречати*, Даничић претпоставља да су то домаће речи, и упућује на корен *bhart*, указујући на то да је наше *e* по пореклу од старог *ε*; он и изричито (код глагола *брекати*) каже како је „тешко потврдити“ везу оваквих глагола по постанку са речју *бре*. И поред свега овога у истом речнику Маретић је тумачећи глагол *набрекнути*, према Вуку, дао значење: „*осећи се на некога викнувши му бре*“ (наводи баш горње стихове из Женидбе Максима Црнојевића). Ово је, вероватно, могло и Костића навести да без резерве прими овај глагол у Вукову тумачењу.

Кад се узму у обзир сва значења у глаголима са горе показаном основном *брек*, *брец*, са обележавањем звука, говорног или природног, и кад се упореде с речима у другим словенским језицима које Бернекер своди на заједнички корен (Б.

Berneker: Slavisches etymologisches Wörterbuch), јасно је да су то наше речи старога заједничкословенскога порекла, и да њихов корен води даље у старину — у индоевропску заједницу (види код Бернекера паралеле у литавском и староиндиском где корен *brink* одговара, углавном, значењу звука: зујање, звечање, узвик и сл.).

9. У истој песми Костић је реч *особница* протумачио непотпуно, неодређено, и, углавном, нетачно: „особница (њему): само његова особина: „сопственост“ (В. Рј.); јединица“. И ово је тумачење карактеристично за начин како се код нас често непрецизно, неодређено формулишу објашњења за непознатије речи, тако да читалац не може докучити много више него да га оставимо да сам поима речи по садржају контекста и по вези са сродним речима. А осим тога, осим рђаве формулације, тумач на овај начин даје и у основи нетачно тумачење. *Обособница* у говорима где је реч обична — нити је „само његова“ (то не мора бити, и обично то није), нити је јединица (и то не мора бити, и обично то није). Поред тога, за добро тумачење речи треба знати колико су речи *особница* и *особина* издиференциране по нијансама у којима се креће оно што је опште у заједничкој основи, оно што претставља, тако да кажемо, језгро њихова значења. Говори се о овој речи у познатим стиховима:

Ал' ето ти старца Јездимира,
 Мила брата дужда од Млетака . . .
 Рони сузе, и невоља му је:
 Седам жена мијенио био.
 А од срца не им'о порода,
 Па узео к себи синовицу,
 Синовицу њему особницу,
 Меште кћери и меште синова.
 Пак се старцу саде ражалило
 Ел је спрема преко мора сиња . . .

Костићево тумачење, као што се може лако видети кад се прочитају стихови и његов текст, ништа не каже што обичан читалац не би могао лакше разумети из садржаја песме. За прецизније тумачење ове речи у стиховима у којима се налази није потпуно довољан садржај овога текста, ни довођења, на

обичан начин, у везу са речју *особина*. То се може видети по Маретићеву тумачењу (у RJA). Маретић је за ову реч нашао потврду у живом језику само у овим цитираним стиховима, и, углавном, из овог садржаја и из везе са сродним речима могао је и дефинисати значење дате речи. Маретић каже уз реч особница: „девојка коју тко узме за своју кћер“.

Примери које имам у својој речничкој грађи из наших говора могу лексикографима послужити да сигурније одреде значење ове речи. У говорима у којима сам бележио речничку грађу, а тој говорној сфери је блиска и народна песма о којој је овде реч, и именица *особница* и именица *особина* су речи честе у свакидашњој употреби. *Особница* има много шире значење него што јој се оно може извести кад се узму у обзир само стихови по којима су је лексикографи објашњавали. То није само *девојка* и то није у правом смислу женско чељаде узето за кћер, нити би се, уопште, могло рећи да се значење ове речи поклапа са значењем израза присвојена (или потсвојена) кћер. Упоредо постоји реч *особник* (које нема у овом смислу у RJA) за мушко чељаде, са разликом само у роду. *Особник* или *особница* је за извесног члана родбине чељаде (млађе) које он по милости, по симпатијама издваја, „особи“, између остале родбине у истом рангу сродства. За свекра, на пример, међу снахама, кад их више има, једна од њих, коју највише воли, може бити *особница* (он њу највише воли, највише је пази); за тетку једно дете између деце њене браће и сестара, или између деце читаве њене родбине, једно може бити *особно*, — *особник* или *особница*: за девера једна од снаха може бити *особница*, или обрнуто: за снаху један девер, између осталих, може бити *особник*; па и за мајку (или оца), кад по милости издваја једно дете између осталих, оно јој је *особник* (или *особница* — никако, дакле, не одговара значењу *јединица*). *Особница* се, уствари, може волети и назити као кћер, али то, по ономе како се у овим крајевима осећа та реч, не значи у правом смислу присвојена као кћер; затим, нигде *особница* не значи јединица, осим ако се *јединица* као женско дете „особи“ између остале мушке деце, па је особница у скупу мушке деце и ње једне женског детета. Именица *особина* показује нешто други однос у значењу присвајања, и није нимало

прецизирано њено значење кад се каже само „сопственост“. Она је настала у потреби за показивање односа у приватној својини. И Вук је тачно одредио њено значење: *res propria, non communis familiae*. Разлика је, дакле, у смислу присвајања — присвајање и у једном и у другом случају не иде потпуно паралелно, као што би било кад би *особница* могла значити у правом смислу потсвојена кћер.

У овом смислу треба разумети реч *особница* и у песми Женидба Максима Црнојевића. Старац Јездимир, који није имао „од срца порода“, узео је синовицу „себи особницу“, издвајајући је између читаве родбине као „особно“ чељаде, по срцу најближе, што ће му тим самим бити „меште кћери и меште синова“. А то не значи у обичном смислу да је узео за кћер, нити то може значити по свим околностима како су оне у песми дате.

10. У коментарисању стихова (из исте песме):

Врана коња натраг приповрну,
 Опаса га троструком канџијом,
 Пуче кожа коњу по салпима,
 А покапа крвца по копиту,
 Но му љуто пусник поскочио,
 По три копча у небо скочио,
 По четири земље прескочио. —

Костић је учинио веома грубе грешке: није разумео изразе и обичне стилске особине народне песме.

Прво. Кад он каже: „По *копиту* и по *копитама* (према старом по *копитѣх*, од *копито*)“, могли би се разумети (не види се да ли је писац баш то мислио) да је по *копиту* множина (како и откуда би то могло тако доћи? — нема и не може ни бити правог одговора). Тачно је само то да је по *копиту* место по *копитама*, а за објашњење ове замене нема никакве потребе тражити везу са старим локалитивом множине. Имамо и овде, као што је то чест случај у стиху народне песме, обичну фигуру — синегдоха — где се множина замењује једином. И никакво друго тумачење овом облику стиха нити је још оправдано нити је потребно. Чудновато је да ове врсте песничку фигуру — обичну и у народној песми и у уметничкој поезији — Костић непотребно и још којипут потребно објашњава. У стиху.

„Да ви платим жутијем дукатом“ (Јован и дивски старјешина) једину место множине објашњава потребом стиха, иако је познато да ће народни певач радије у оваквом случају употребити једину место множине и без икакве везе са захтевима стиха. Ако је, може бити, и потреба стиха условила једину место множине у стиху: Да дофати *зубом* господара (иста песма), опет би се то могло лепо рећи у смислу синегдохе и без те потребе (види и ту слично Костићево тумачење).

Друго. Још је гора грешка у Костићеву објашњењу кад он за облик *земље* у последњем од горњих стихова каже: „стар. облик локатива, м. на земљи“. Нити тога старог локатива (једине) може бити на терену где су се уобличавале народне песме овога и ближих циклуса, нити је овде баш потребно тражити такав облик. Овде је јасно, и без каква коментара, значење генитива: коњ је скакао у висину по три копља, а *по три копља земље прескакао* (прескакао земље у дужини од три копља).

Треће. У стиху: Опаса га троструком канџијом — и може бити да га је ударио и с једне и с друге стране, као што каже Костић, али и не мора — може се опасати канџијом и замахом само с једне стране, што је и природније замислити као пеничку слику.

И. Ми смо видели да је Костић био склон да неосновано објашњава замењивање облика једних другима потребом стиха. Он је то учинио и кад објашњава *очињи* место *очни*, или кад је наишао на израз *међу се* место *међу собом*.

За стих: Волим брата од очињег вида (опет песма Јован и дивски старјешина) — код Костића стоји: „очињи: очни, због стиха“, као да не би било лако задовољити потребу стиха да је речено *од очнога* место што стоји од *очињег*. Зато што му је била непозната реч у овом гласовном облику, Костић није потражио *очињи* у Вукову Рјечнику, где би га нашао у устаљеном изразу *очињи вид*, са примером заклетве: тако ми вида *очињег*. У народним говорима ових крајева то је сасвим обичан израз.

У познатом стиху из песме Урош и Мрњавчевићи: Међу се се хоће да поморе — није, као што је мислио Костић, овај облик израза дошао због стиха, него је то речено као што се обично говори у понеким овамошњим крајевима, где ће се ређе чути *међу собом* у овом значењу. Рећи ће се увек: они у кући *међу се* добро живе; *међу се* се добро слажу; живот им је *међу се* добар, све је у слози и љубави и сл.

12. Зато што му није било сасвим блиско по језичком осећању значење аориста од несвршених глагола, Костић је могао погрешити и у одређивању аорисног значења код глагола *заптити* у стиховима из песме Смрт Душанова:

Мили куме, Вукашине краље!

Кад ја заптих све моје војводе .

По свој мојој редом царевини!

А ти не мо'ш, кога си родио?

Код Костића је „*Заптих*: умирих, дотерах у ред („запт“, дисциплину)“. Није свеједно хоћемо ли аористу од несвршених глагола променити видско значење, и кад га протумачимо свршеним глаголом, онда смо променили смисао. „*Заптих*“ не може значити *умирих, дотерах у ред*, него *умиривах* (наравно, овде се хоће да каже са *успехом*), чиме би се хтело рећи: кад ја могох умиривати, дотеривати у ред. Већ и самим тим што ситуација показује итеративност радње, погрешно је овде видско значење мењати у овом смислу у коме је промењено код Костића. Наравно, кад је реч о аористу, треба имати у виду да се и у његову несвршеном виду могу крити значења која се приближују свршеном виду радње у трајању, и која допуштају посредно и могућност извршавања радње и кад то неће да се каже, да се нагласи свршеним глаголом.

13. Неће бити потпуно тачно ни Костићево објашњење стиха: Она бана с војском не чекаше (у песми Бан Милутин и Дука Херцеговац) — као да је ово с војском омашком дошло место *с војске*. Иако бисмо очекивали овде да певач каже *с војске*, могућа је, и сасвим вероватна, амфиболија која може често настати и у народном говору, где израз сам за себе може имати двојак значење, али га говор допушта онда кад сама ситуација јасно упућује на значење које хоће да се изрази. Бановица не чекаше да се врати бан *с војске*, него *с војском* (он је отишао „на цареву војску и одвео тридесет делија“).

14. Зато што Вук уз глагол *баталити* упућује на *запустити*, Костић је доста несигуран и неодређен био тумачећи даље стихове у истој песми:

Батали му пребијеле дворе.
 Опустити му девет винограда.
 Распродаде девет воденица,
 Поруши му цркву Жежевицу...

Он каже: „*Батали*: запусти — ... *опустити*: исто“. Идући и за Вуком и за тумачењем у Академијину Рјечнику, Костић је узео за глаг. *баталити* као обичније значење *запустити* (у РЈА: *запустити*, *уништити*, *упропастити*). Међутим по обичној употреби како се глагол *баталити* чује и данас у нашим говорима — пре ће одговарати значењу глагола *уништити*, *разрушити*, *упропастити* него што би се рекло *баталити* место *запустити*. Садржај стихова, овако како су дати, приказује љубу Дуке Херцеговца у улози активног рушиоца бановог богатства. Она је *порушила* цркву Жежевицу, *распродала* воденице, па није баш логично да је у пасивном ставу пустила да двори пропадају, није их само *запустила*. У сваком случају, ако хоће да се прецизно одреде значења глагола и ако тумач хоће да читаоцу претстави праву слику деловања како ју је певач замислио, није исто овде *баталити* и *опустити*. Најобичније значење у коме се може чути овај други глагол, кад је реч о шуми, уништавању биљног света, — јесте *исећи*, па је најприродније замислити неверну љубу да је у активној улози уништавања банове имовине рушила дворе (заповедала да се руше), сечом уништавала винограде, продавала воденице и рушила цркву Жежевицу. Ако се у тумачењу израза народне песме човек не потруди да прецизније издиференцира значење речи сродних по значењу, онда од тумачења нема праве користи, оно може више пута да замути слику, а не да је учини јаснијом. *Опустити* није тако непозната реч да би је требало тумачити на тај начин како би је читалац изједначио по значењу са речју *запустити*. Ако је тумач текста у датом изразу прецизније не објасни, онда ће она читаоцу бити схватљивија кад остане уопште непротумачена. И у много случајева кад коментатори хоће и обичније речи да објасне ствар тако стоји. Некад

је мала корист од објашњења, некад никаква, а у много случајева, као што је то овде, тумачењем се отежава разумевање текста.

15. За реч *жица* у стиховима:

Кад то зачу српски цар Стефане.

Он не жали поарчити блага,

Но довати триста немара,

Поведе их у Шару планину,

Те нађоше до триста извора,

На једну их жицу саставили,

Довели их Мисир-земљи равној...

(Песма Душан хоће сестру да узме) —

• читаоцу многих наших крајева потребно је дати шире тумачење него што је дато кад се само каже: „*жица*: канал“. У речницима нема оног значења за реч *жица* које је потребно да би се сасвим јасно појмило њено значење у овим стиховима. *Жица* је, по једном од обичних значења како се реч употребљава у понеким нашим крајевима, подземни ток воде. Кад је реч о врелу, напр., рећи ће се: *жица* му је горе неђе високо у планини. Кад неко копа бунар па наиђе на живу текућу воду у земљи, рећи ће се: нашао је *жицу* живе воде. Кад се схвати ово значење речи, тек онда се може јасно објаснити у горњим стиховима једнакост значења *жица*: *канал*.

16. Није увек ни лако докучити дијалекатске језичке црте које потичу из разних наших крајева где су се уобличавале наше народне песме. Тешко се, на пример, довити откуда генитив *чеда* место акузатива у стиховима из песме Наход Момир:

Цар царици мушко чедо даде

А царица чедо прихватила

У свилену убаву кецељу...

Код Костића стоји: „*Чедо*: м. *чедо*: можда и зато да се покаже како га је нежно прихватила на прсте (не узела, „шченила“ цело, него с највећом пажњом да га не би повредила и расплакала)“. Мало има вероватноће у овом тумачењу. Овде ће бити посредни нешто друго. Ми још не знамо колико је и у извесним нашим говорима распрострањен генитив ближег објекта уз извесне глаголе кретања, у чему се огледају остаци слагања објекта с глаголом у старој супинској конструкцији. У гово-

рима средње Босне бележио сам недавно изразе као *чувају оваца* (м. *чувају овце*) и сл. У овом стиху народне песме ово ће бити говорна особина ове природе.

17. Немогућност да се ухвате финесе у значењима народних речи и изрза, да се у њима прецизно схвати мисаони процес народног певача, — чини често да коментатор остане груб, далеко од тога да би могао посредовати у циљу што адекватнијег преношења емоционално обојене мисли у стиховима. То се огледа у Костићеву тумачењу изрза у овим стиховима из песме Женидба Максима Црнојевића:

Кад виђеше старци и тежаци,
Потурише рала и волове.
Све се на јад сломи у сватове
У широко поље под Жабљака . .

Трећи од ових стихова Костић је прокоментарисао: „Све се на *јад* (брже-боље) *сломи* (сабра) *у сватове*“. Нити на *јад* значи *брже-боље*, као што се то Костићу могло учинити, нити је довољно кад се за *сломи* овде каже просто „сабра“. Снажан израз народног стиха, поред тога што је нетачно објашњен, остаје разводњен толико колико не би смео бити такав ни у коментару. У изразима где хоће нешто да се каже о каквом кобном догађају, где се кобно развијају радње и ситуације, у Црној Гори и Херцеговини обично ће се употребити ово *на јад*, што уствари значи *на несрећу*. *Сломити се* значи често овамо, кад је реч о великом мноштву људства, учинити тежак, брз пут, без циља, без користи, или још више учинити кобан пут (што нарочито одговара ситуацији која се у овом случају тумачи). И иначе — и за појединачан пут, кад је он бескористан, или кад је преко мере напоран, употребиће се овај глагол. Зато и стиху: „Куд те сила сломи преко мора“ треба дати друго тумачење, а не оно које видимо код Костића.

Тумачење би могло бити овако: *све се на јад* (на своју несрећу, на несрећу) *сломи* (сручи, без оправданог циља са свих страна скупи) *у сватове*.

18. У коментарима се понекад компликује оно што се може једноставније протумачити. Тако је и код Костића поводом стиха у Женидби Душановој:

„Да прескочиш три коња витеза;
Ако ли их прескочити не ћеш,
Не ћеш изић', ни извест' ђевојке“.

У коментару стоји: „Не ћеш: „не хтјеш“, не смеш, те и не покушаш, или, ако покушаш али не можеш“.

Шта може читалац закључити из овога: *не ћеш*: „не хтјеш“? Да је речено *не хоћеш* место *не хтјеш*, па би се нешто могло и разумети. „*Не хтјеш*“ нити је облик који се где говори нити је *нећеш* постало од *не хтјеш* (било да имамо у виду *нећеш* као одрични облик помоћног глагола, било у пуном одричном значењу глагола *хтјети* — не хоћеш). Овде је требало увидети потребу стиха, ради чега народни певач често скроји необичнији облик израза. *Ако ли их прескочити нећеш* значи просто: *ако ли их не прескочиш*, а под тим самим стоји све оно што је читаоцу сасвим појмљиво а до чега певачу није било стало да се прецизира (ако не хтеднеш, ако не можеш итд.).

Није било овде могуће, а то није био ни циљ овога написа, да се докраја исцрпи сва погрешно и слабије протумачена места у Костићевој књизи. Зауостављао сам се на грубљим грешкама у коментарисању и више на песмама које су слабије прошле у Костићевим језичким коментарима.

Ј. Вуковић